

KGB palikimo įvertinimas: kam ir koks jis reikalingas

Tema gana plati, todėl pasitenkinsiu dalies KGB palikimo – slapto bendradarbiavimo ir slaptųjų bendradarbių – vertinimo problema. Manau, kad šis palikimas mūsų visuomenei yra svarbiausias.

Deja, net susiaurinus temą atsakymas į formuluojamą klausimą paprastas tik vienu aspektu: akivaizdu, kad vienareikšmio atsakymo nėra, nes skiriasi įvairių grupių interesai. Nebūtinai jie vieni kitiems prieštarauja, tačiau toli gražu ne visada ir sutampa. Tad pirmiausia apibrėžkime, kieno interesai reiškiasi aptariamuoju atveju:

- 1) buvusių KGB bendradarbių ir jų aplinkos;
- 2) nukentėjusių nuo okupacinio režimo (ypač nuo KGB veiklos) ir jų aplinkos;
- 3) visuomenės (tarpasmeninių ryšių bendruomenėse ir ryšių tarp bendruomenių prasme);
- 4) valstybės (institucine prasme).

Kokio vertinimo reikia keturioms minėtoms grupėms?

Dviejų pirmųjų interesai gana aiškūs. „Buvusieji“ nori užmaršties. Kitaip tariant, jie *nenori jokio vertinimo*. Vargu ar rastume tokių, kurie norėtų paviešinti tai, ką darė. Netgi paskelbus, kad „lojalumas santvarkai“ savaimė yra vertybė ir todėl buvę slaptieji bendradarbiai, kurie juo vadovavosi, apdovanojami ordinais ir medaliais, norinčiųjų apie tai garsiai prabilti vargu ar būtų daug. Kas kita – nukentėjusieji nuo režimo. Dažniausiai jie siekia trijų dalykų: *kalbėjimo* apie tai, kas įvyko, KGB paslapčių *paviešinimo* ir *atpildo* bu-

vusiems slaptiesiems bendradarbiams (t. y. *pasmerkimo* – moralinio ir/ar teisinio). Tiesa, pasitaiko, kad užmaršties nori ir patys nukentėjusieji, bet paprastai taip būna tuomet, kai jie tuo pat metu priklauso ir „buvusiųjų“ aplinkai (pavyzdžiui, kuriuo nors metu patys palūžo arba artimas giminaitis ar šeimos narys buvo slaptasis bendradarbis). Kartais, atstovaudamas Liustracijos komisijai teismuose, nebežinau, ką ir manyti. Kaip vertinti tokią padėtį, kai į retus atvirus teismo posėdžius atėję disidentų lyderiais laikyti (ir tebelaikomi) žmonės „serga“ už besibylinėjančiuosius su Liustracijos komisija? Perversija? Stokholmo sindromu? Priklausymu „buvusiųjų“ aplinkai?

Kur kas sudėtingiau įvertinti visuomenės ir valstybės interesus. Jų ne tik gana daug, bet jie dar ir prieštaringi. Svarbiausi iš jų – *saugumas, teisingumas ir socialinė taika*. Kalbant apie visuomenės interesus (kartu kiekvieno ją sudarančio individo bei įvairių bendruomenių interesus), labai svarbus ir interesas *žinoti*. Žinoti tiesą. Žinoti, su kuo ar šalia ko gyveni ir dirbi. Žinoti, ko gali tikėtis iš savo kaimyno ar kolegos.

Bet grįžkime prie socialinės taikos, teisingumo ir saugumo. Pagrindinė problema ta, kad šios vertybės – bent jau socialinė taika ir teisingumas – gana prieštaringos. Ypač aptariamuoju atveju. Pamėginkime atsakyti: ar teisinga žmogui priminti ir visuomenei pranešti, kad prieš 50 metų, bijodamas būti atskirtas nuo žmonos su neseniai gimusiu kūdikiu, šis žmogus ne tik išdavė savo bendražygius, bet

ir aktyviai padėjo okupacinės valstybės represinėms struktūroms kaip kameros agentas (t. y. provokavo ir skundė kartu kalinčius žmones)? Juo labiau, ar teisinga apie jį paprasčiausiai paskelbti kaip apie slaptąjį bendradarbį ir taip sulyginti su tuo, kuris jau atkūrus nepriklausomą valstybę tebevykdė KGB užduotis ir už tai gavo atlygį pinigais? Vienam atrodo teisinga (nesvarbu, kad seniai; nesvarbu, kad ne savo iniciatyva; svarbu, kad *bendradarbiavo*), kitam – ne.

Kitas klausimas: ar atskleisdami KGB bendradarbius atkursime socialinę taiką? Vargu. Ar atkursime taiką išslaptindami archyvus? Tuo labiau abejotina. Tai ar socialinė taika apskritai yra interesas, kurį galime patenkinti? Tikiu, kad taip, bet esu tikras, kad ne šiandien ir ne rytoj. Netgi ne po penkerių metų. Bet po dešimties – kodėl gi ne. Ir visai ne todėl, kad po dešimties metų dauguma „buvusiųjų“ bus išmirę.

Tad pagrindinis klausimas: kuris būdas padės greičiau atkurti tą taiką? Manau, kad tik visiškas atvirumas, visuotinis visų KGB dokumentų paskelbimas. Tada visi matys ir neabejotinai svarbų skirtumą tarp karjeristo, pasipinigauti siekiančio Nepriklausomybės niekintojo ir tiesiog palūžusio silpnavaliu. Kitu atveju nuolat kils kokių nors abejonių. Juk net Liustracijos komisijos išnagrinėtose bylose, kurių „herojai“ nepripažinti slapta bendradarbiavę, yra daugybė dalykų, verčiančių abejoti jų „skaistumu“. Tiesiog trūksta įrodymų, kurių pakaktų teisme. Bet esami duomenys tuos žmones gerokai sukompromituotų. Akivaizdu viena – Liustracijos komisija taikos neatkurs. Jeigu komisija tebedirbs ir po

dešimties metų (atsižvelgiant į galimą darbo tempą, tai įmanomas dalykas), jos darbas toliau kiršins žmones ir neleis pamiršti praeities. Tai padarysime tuo greičiau, kuo greičiau *viskas bus pavišinta*. Čekai, internete viešai paskelbė sovietinių specialiųjų tarnybų „palsaptis“, parodė puikų atvirumo pavyzdį.

Saugumas – pirmiausia valstybės, bet kartu ir visuomenės interesas. Norint įgyvendinti šį interesą, reikia, kad „buvusiųjų“ niekas negalėtų šantažuoti, grasinti, jog atskleis kompromituojančią informaciją. Būtent šis interesas šiandien yra pripažįstamas kaip oficialus Lietuvos valstybės politikos siekis vertinant KGB palikimą.

Apibendrinamas norėčiau pasakyti, kad mums (kaip valstybei ir visuomenei) tinkamiausias toks KGB palikimo vertinimas, kuris kiek įmanoma labiau patenkintų minėtus interesus (kuo mažiau pažeidžiant kitus): *interesą žinoti, interesą gyventi saugiai, interesą į teisingumą ir interesą atkurti socialinę taiką*. Kadangi šių interesų turinys nėra viena-reikšmis, privalome pasitelkti papildomą kriterijų: apsispręsti, į ką norime orientuotis – į dabartį ar ateitį. Ateities perspektyvoje daugelis dalykų atrodo kitaip. Ir teisingumas, ir socialinė taika labiau dera su atviru (išsi)kalbėjimu. Jei tai darysime po dešimties metų, klausimų dėl teisingumo tik daugės, o svajonės apie socialinę taiką nusikels į dar tolimesnę ateitį. Saugiai galėsime jaustis tik tuomet, kai bus įmintos visos KGB palikimo mįslės.

Taigi žvelgiant į perspektyvą ir valstybę, ir visuomenę vienareikšmiškai suinteresuota kalbėti šiandien ir atvirai.